

Bøg, *Fagus silvatica*

Navnet *bøg* (oldnord. *bók*) begyndelsen af 1400-t, oprindelig brugt om en eg med spiselige frugter (latin *fagus*, græsk *phegos*), betydningen er i øvrigt uvis.

Rødbøg 1790ff fordi veddet er rødligt modsat »hvidbøgens« (avnbøg); lille bøgetræ kaldes *rylle* o.lign. i Stens og Vendsyssel; frugten: *bog* o. 1300ff (bok), *bognød* Fyn, *bøgenød* og (børn) *grisenød* Lolland (1).

Indgår i mange stednavne: Bogens 1203ff på Mols, Vibøge 1245ff Als var måske oprindelig et hedensk kultsted (vi = offerlund), Bøgvad 1352ff Sønderjylland, Bøgskov 1415ff Gullev sogn Viborg amt, Bøgvad 1454ff Vejle amt, Bøgballe 1460ff Vejle amt, Bøgeholt 1477–1687 VLolland, Bojskov 1499ff Tyrstrup Sønderjylland, Bøgskov 1503 Vrås herred, Bøgehoved 1783ff Kegnæs Sønderjylland; Albøge Djursland, Bogenæs, Bogø, Bogense m.fl. (2). Fruens Bøge ved Odense var forhen en bølgebevoksning. Galgebøg (slutningen 1600-t: Galle Bøeg Agere) i Stensby SSjælland har været et rettersted, hvor forbrydere blev hængt i træet (galge = gren) (2b).

Bøgen indvandrede mellem ældre og yngre stenalder, var skovtræ i Danmark siden ældre jernalder, men begyndte allerede i bronzealderens slutning at gøre sig stærkt gældende for i begyndelsen af jernalderen (o. 400 f.Kr.) at dominere over egen (3). Dyrehaven n.f. København er en af Danmarks ældste skove, i Valdemar I's jordebog o. 1230 kaldt Boveskoven (4).

På Bornholm gik bøgen som oprindeligt skovtræ sandsynligvis til grunde efter o. 1300 (5). Fra 1600- og 1700-t nævnes ganske få bøge på øen, 1804 stod den eneste *oldenbøg* ved Melsted (vindfældet 1914), 1756 var to-tre bøge i Øster Marie sogn forsvundet; 1811 udsåede kancelliråd Peder Dam Jespersen 8 pottes frø fra Åstrup skov ved Holbæk, men endnu 1839 fandtes kun to gamle eksemplarer på Bornholm (6). To store bøge i haven til en af Paradisgårdene (Ib-sker) skal som unge være båret fra Almindingen en St. Hans nat i stamfaderens høje silkehat (7).

I Assens amtskommunes våben 1936ff er et bøgetræ hentet fra Båg (= bøg) herreds segl 1556ff; tre bøgetræer i Ørrislevs kommunevåben 1946ff står for kommunens mange bøgeskove; to bøgekviste og tre -stubbe i Lillerød kommunes våben fra 1948.

Ved Skamlingsbankens talerstol står en bøg, en birk og en fyr, symboliserende de nordiske lande Danmark, Sverige og Norge.

Fra 1948–60 blev på 10-øren præget en bølge- og en egekvist.

LITTERATUR: (1) 689 1,585ff; (2) 885 13,1936–37, 8f, 177f; 159 1936,82,90; (2b) 148 4,271; 5,546; 7,149, 160; 8,53,117; 9,228; 11,78; 12,163; 320b 39; (3) 859b 125; Chr. Vaupell, Bøgens Indvandring (1857, 58 s.); 237d 46f; (4) 237d 12; (5) 449 1955,17; 834 1804 42; (6) 907 218; 92 11,1917,70 og 33,1950,55f, 59; (7) 449 1938,43.

VEDDETS ANVENDELSE

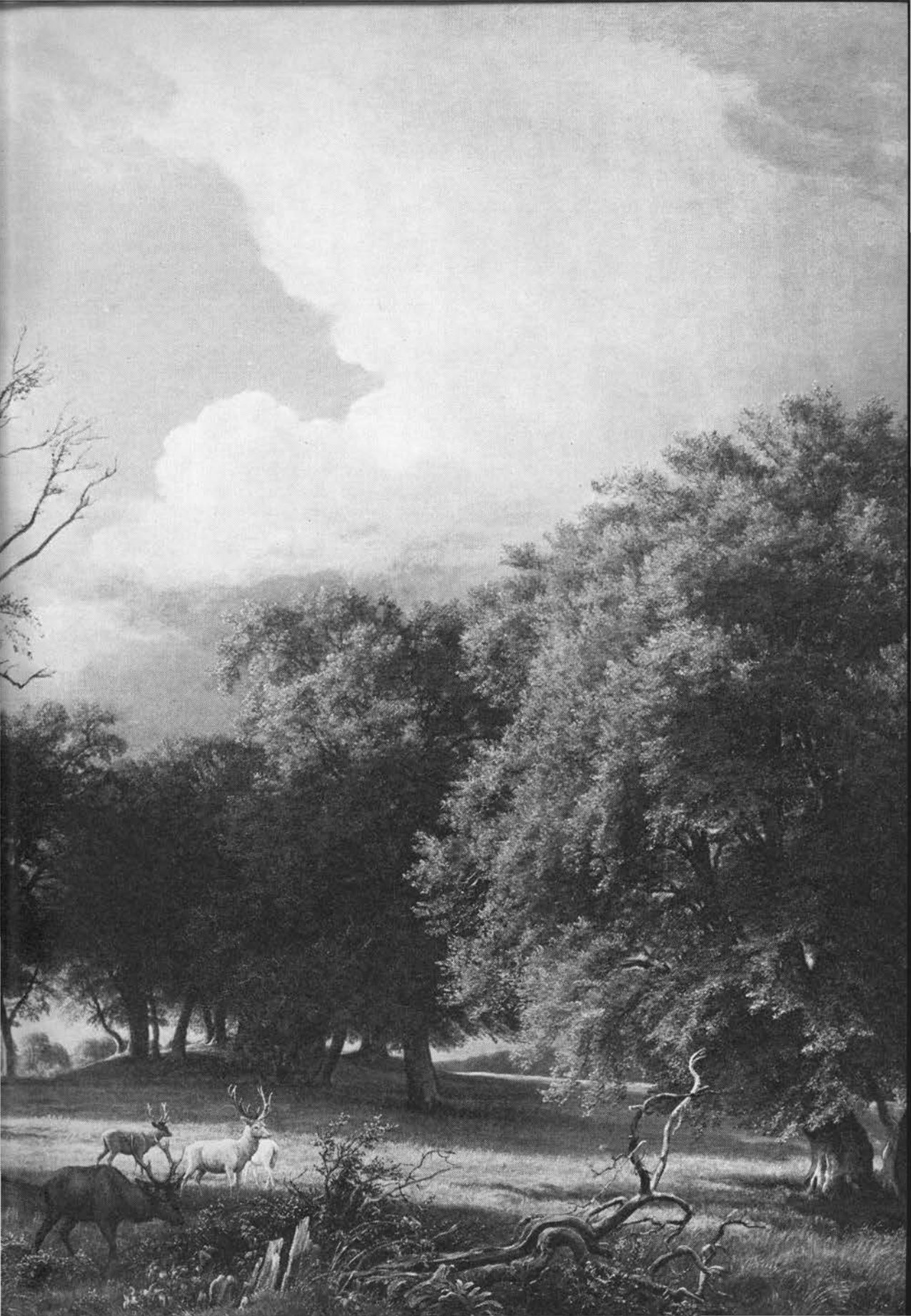
Veddet blev benyttet til runestave, på dem ridse man de første bogstaver, også ordet *bog* har denne oprindelse. I romersk jernalder tjente veddet til husbygning og våbenskafter, op gennem middelalderen til bl.a. kar og de tøn-der, hvori man opbevarede og eksporterede sild; bøgskovens tilbagegang efter kulminationen o. 1200 må især skyldes hugst til disse formål (1).

Bøgen skal fældes før 1. marts, efter den tid stiger safterne op i stammen og gør den uegnet til gavtræ (ØJylland o. 1860; 1a).

Veddet giver det bedste tømmer under vand og bedste brændsel (1790; 2). Man siger i SJylland, at »bøg og æsk [ask], - de brænder *fresk* [hurtigt] (3). 1794 nævnes følgende anvendelser i landbruget: plove, harver, tromler, hjulfølge, eger, grebe, skovle, stole, rokke, bøtter, kar, fjerdinge og spande (4). Skibskølen er oftest af bøg (5), hvortil man vælger de mest rette stammer, endvidere som tømmer i mølleværker, til valser, stamper, hjul og vandbygningsarbejder (1806; 6).

Overfor: Bøgskov som en moderne forstmand foretrækker den. (ES). På s. 8–9 bøgskoven således som maleren P. C. Skovgaard oplevede den i 1874: »Sommeraften med bortdragende regnbyge. Motiv fra Jægersborg Dyrehave«. Statens Museum for Kunst.

Fragt af bølgebrænde ad de midtjydske søer. Tegning af Vilhelm Pedersen til H. C. Andersens eventyr »Ib og lille Christine«.

1800-t: vestjyderne henter gavntræ fra de østjyske bøgeskovvegne og køber dér mest til hamlestokke, spade-, greb- og skovlskafter, skovlblade, kasteskovle, leskafter og vogne. I Øjylland bliver foruden vogndeale og hedetørvspader fabrikeret store mængder tøjrpæle, tøjrkøller, træskovle, plejlslagler m.m., som sælges på købstadmarkeder (7). Om træsko, se s. 11f. Til tøjrkøllen vælges gerne et stykke med knast. Stavrekøllen til at ramme gærdestaver ned med er en svær gren af bøg, eg eller ask groet i en stump

vinkel og afskåret med skaft; i vinkelspiden er træet udhulet, så køllen ved nedslaget holder gærdestaven i lodret stilling (Lolland-Falster; 8). Desuden benyttet til rivebuller, klaptræer, vognaksler, kæpstokke, vrideskamler, vognkæppe, hjulfølge (9). Tromlen er sædvanligvis en rund blok af en bøgestamme (VJylland; 10), grøn risbøg en del af skovslædens meder (MSjælland; 11).

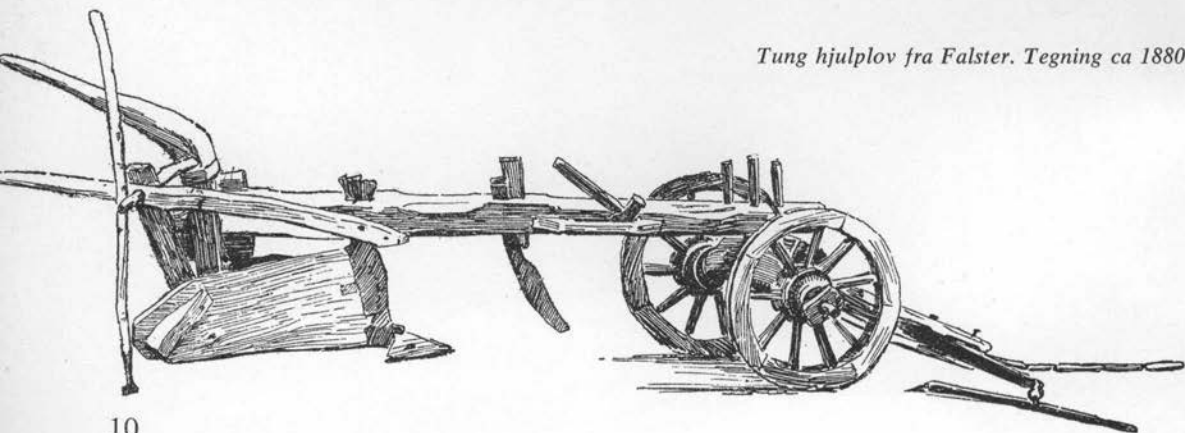
Allerede i jernalderens begyndelse tjente et stykke bøgetræ med grenkløft som plovens vandrette sål og lodrette sule (Tømmerby mose ved Silkeborg; 12). Den falsterske plov er endnu i 1800-t's begyndelse næsten helt af bøg (13). »Hug til plovås hånden eg, og til muldfjæl bøgen sej« (Moth o. 1700; 14).

De gamle graveskovle har et blad af bøg uden beslag (15). Tjærekinden er et stykke bøgetræ udhulet på langs (MSjælland; 11), fjælen foran bageovnen af bøg eller eg, og »suleolden« til nedsaltning en udhulet bøgestamme (MSjælland; 16). I bølter af bøgetræ skal mælken sætte et tykkere lag fløde end i egetræsbølter (Langeland; 17). Smørret æltes på en bølgeplanke på fire ben og med en lille rende til kærnemælkens afløb (18). Man spiser spegesild og eftermad på bølgebrædder og -brikker (Københavns amt; 19); i NSjælland er sildetallerkenen af bøg firkantet med afrundede hjørner (20); drejede tallerkener af bøg bruges bl.a. på Ribeegnen o. 1850 og på Mols til gilder (21), de kan være malet og dekoreret (NSjælland; 22). – Rokkepinden er på Stevns en lille stump bølgegren (23). – Den alenlange pryglestok i skolen er sine steder i NSjælland af bøg (22).

På rejenettet er anbragt en bøjle af stor rund bølgegren (Hesnæs; 8).

Tykke bølgegrene står som støjler og vender i de klinede vægges fletværk (24); enkelte steder på Falster bruges de til stager i flettede hegn (25). Mod århundredets slutning finder bøgens ved

Tung hjulplov fra Falster. Tegning ca 1880.

Indtil første verdenskrig gravede man tørv op med håndkraft. Tørvespaden var af bøgetræ. Træsnit af V. Zillen, ca. 1860.

anvendelse til bl.a. sæbefustager, slagter- og huggeblokke, smørtrug, stole, selvbinderruller, hjulfælg og brænde, slanke og næsten knastfri stammer til køltræ (26). På de sjællandske jernbaner gøres forsøg med imprægnerede bøgessveller (27). O. 1880 gik 200.000 kubikfod til smørdritler, ved århundredskiftet ca. en million (28); fabrikken »Hamlet« i Helsingør fremstillede dritler af bøg og brugte pilebånd (29).

Produktionen af træsko – »bøgsko«, »bøge-

knuder« (træskostøvler) – spiller i 1800-t en så stor økonomisk rolle, at man sætter skovenes værdi efter så og så meget træskotræ og plankekævler. Der skæres træsko i alle landsdele, men størsteparten kommer fra ØJylland og især Skanderborg amt, hvor de fleste træskomagere bor ved Ry, Them og i Silkeborg-skovene (29a); her findes 70–80 i hvert sogn og i hele ØJylland er tallet mindst 1.200 (1802–03; 30). O. 1870 er der i Ry sogn lige så mange træskomagere som familier; de allerfleste husmænd laver træsko,

Når træskoen var udtjent som fodtøj, blev åbningen udvidet og skoen brugt som madskål for kattene. Landbrugsmuseet, Gammel-Estrup.

